

Сучасний стан та діагностика сформованості моральної культури у майбутніх бакалаврів цивільного захисту

Н. О. Олексієнко

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Львів, Україна

Paper received 31.01.18; Revised 03.02.18; Accepted for publication 05.02.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PP2018-155VI65-09>

Анотація. У статті розглядається сучасний стан дослідження проблем формування моральної культури. Проаналізовано нормативні документи, що визначають зміст освіти майбутніх фахівців цивільного захисту, а саме робочі і початкові програми вищих навчальних закладів. Здійснено констатувальний експеримент, у ході якого визначено рівень сформованості моральної культури у майбутніх фахівців цивільного захисту. Проведено та інтерпретовано опитування й анкетування на визначення рівня самооцінки, реактивної та особистісної тривожності, емпатії, вольової регуляції, ступеня важливості професійно значущих рис фахівців цивільного захисту, психологічних чинників, які впливають на формування моральної культури та ін.

Ключові слова: моральна культура, цивільний захист, формування, самооцінка, емпатія, рівень сформованості моральної культури, фахівець цивільного захисту.

Вступ. Будь-яка діяльність, незалежно від професії, базується на моральній системі суспільства. У професіях, де моральний аспект відіграє основоположну роль, спостерігається велика залежність однієї людини від іншої, і результати професійної діяльності можуть мати доленосне значення для інших людей [1, с. 52]. До працівників таких сфер належать фахівці цивільного захисту (далі ЦЗ), оскільки ігнорування ними людських духовних цінностей та норм моралі призведе до бездуховності, егоїзму, суб'єктивізму, безкультур'я, цинізму, порушень законності, бездіяльності, несправедливості, безвідповідальності, що має фатальний наслідок – байдужість до життя. Сьогоднішня ситуація в Україні вимагає змін в образі фахівця служби ЦЗ, оскільки він (фахівець) в очах громадськості протягом останніх років набув рис працівника, для якого притаманний низький рівень загальної культури, негативні звички, професійні, етичні, моральні вади. Це спричинено, на нашу думку, неправильно побудованим навчально-виховним процесом у ВНЗ та браком цілісної концепції системи цивільно-правових принципів.

Короткий огляд публікацій з теми. Дослідження світоглядної і функціональної ролі моральної культури в житті суспільства, обґрунтування взаємозв'язку загальнолюдського і національного в моральній культурі здійснювали ще у недавньому минулому представники філософської думки: В. Андрущенко, В. Давидович, І. Даниленко, В. Зоц, В. Кремень, І. Надольний, В. Шинкарук та ін. Згодом, оскільки висхідним положенням філософського аналізу моральної культури періоду так званої «перебудови» стало співвідношення свободи суспільства і свободи особистості, багато вчених (С. де Бовуар, Р. Арон, К. Поппер, Д. Лукач, М. Понті, А. Лефевр, Ф. Гаєк та ін.) послідовно утверджують думку, згідно з якою тривала втрата людиною в авторитарному суспільстві реальної свободи (у всіх її проявах) негативно позначилася на рівні її моральної культури. Представники філософської герменевтики (Г. Гадамер, Г. Дільтей, Е. Кассієр, П. Рікер, Ю. Хабермас, М. Хайдеггер, Ф. Шлейєрмахер та ін.) стверджували, що у дослідженні моральної культури варто звернути увагу на вольову, почуттєву сфери особистості, оскільки завдяки їм людина з високим рівнем моральної культури внутрішньо прагне зрозуміти іншу. Цікаві здобутки у дослідженні актуа-

льних проблем моральної культури належать релігійній філософії (Г. Ващенко, І. Огієнко), етиці (Л. Архангельський, А. Гусейнов, І. Зязюн), педагогіці (В. Сухомлинський). На сучасному етапі вітчизняні науковці також досліджують різні структурні елементи моральної культури особистості відповідно до головної своєї проблематики. Важливими для нашого дослідження є праці таких вчених: Л. Бурдейна, Г. Васянович, О. Гордійчук, В. Гриньова, О. Денищик, Н. Заячківська, Т. Ісаєнко, Д. Коваленко, О. Кривошеєва, С. Крук, Л. Москальова, А. Павленко, В. Салко, М. Сітнікова, О. Хорошайло, А. Шемшурина та ін.

Мета статті – визначення рівня сформованості моральної культури у майбутніх бакалаврів ЦЗ.

Матеріали і методи. Для пошуку швидких та ефективних шляхів вирішення проблеми досліджень морального становлення фахівців ЦЗ, що має стати невід'ємною складовою у підготовці висококультурних, гуманних та духовно багатих особистостей, які складатимуть «ядро цивільного захисту держави» [1, с. 52], ми здійснили констатувальний експеримент, у ході якого визначили сучасний рівень сформованості моральної культури у майбутніх фахівців ЦЗ, а також контент-аналіз документів, що визначають зміст освіти майбутніх фахівців ЦЗ. Експериментальною базою дослідження були такі заклади: Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля, Національний університет цивільного захисту України. Також використовували такі педагогічні методи як вивчення літератури, теоретичного узагальнення, анкетування, кількісний (для оброблення результатів та діагностики).

Результати дослідження та їх обговорення. Автори підручника «Цивільне право України» [10] пишуть про те, що фахівці сфери ЦЗ повинні звертати увагу не тільки на принципи цивільного права, які офіційно визначені в нормах цивільного законодавства, а й ті концентровані правові ідеї, які не знайшли формального закріплення в нормах названого законодавства, однак наявні в більшості цивільно-правових нормах. Йдеться про цивільне право, яке повинне ґрунтуватися на загальнолюдських моральних цінностях, а діяльність фахівців має бути пронизана ідеєю верховенства права, що відповідає вищій справедливості.

Під час вивчення робочих та навчальних програм названих вищих навчальних закладів було виявлено перелік дисциплін, до змісту яких входить компонент формування моральної культури майбутніх бакалаврів ЦЗ. До них належать такі: філософія, професійна етика, етика соціальної роботи, професійна етика та службовий етикет, релігієзнавство. Проте, окрім названих дисциплін, є ще такі, які повинні передбачати на заняттях виховання і формування моральності, зокрема такі: українська мова і культура, риторика, культура ділового спілкування, конфліктологія, соціологія, психологія тощо, проте у планах вони не окреслені. У змісті цих курсів зазначені лише окремі характеристики з питань загальної культури особистості. Вважаємо, що гуманітарні та соціальні дисципліни найбільше повинні слугувати теоретичною та практичною базою для формування моральної культури, оскільки це галузі досліджень, предметом яких є людина як суспільна (культурна, моральна, духовна) істота.

Отже, проведений контент-аналіз документів, що визначають зміст освіти майбутніх фахівців ЦЗ, дозволив зробити такі висновки:

- Відсутність у гуманітарних та соціальних дисциплінах, загальна кількість яких становить 34, спрямування на формування моральної культури. У змісті виявлено тільки 5 навчальних дисциплін, які безпосередньо включають у мету курсу моральні аспекти.

- Не всі дисципліни, які мають на меті формування моральної культури, є нормативними. Наприклад, етика соціальної роботи є вибірковою дисципліною. Цей факт свідчить про те, що не всі здобувачі освіти опанують достатніми знаннями зі сфери моралі.

- Формами навчання проаналізованих курсів переважно є лекції та семінари, що не повністю забезпечують закріплення сформованості моральної культури, оскільки потрібне їх відтворення на практиці.

- На деяких спеціальностях (наприклад, транспортні технології) такі дисципліни як «Професійна етика», «Професійна етика та службовий етикет» викладають у 9 семестрі, а це 5 рік навчання. На нашу думку, це ускладнює формування моральної культури на молодших курсах, коли викладацький та офіцерський склад проводить посилену роботу над вихованням майбутнього фахівця ЦЗ.

- У змісті проаналізованих програм спеціальних дисциплін, наприклад, «Екологія людини», «Небезпечні природні процеси», «Захист програмного забезпечення та програмні засоби захисту інформації», «Первинна підготовка рятувальника», «Безпека життєдіяльності у виховній частині» аспекти формування моральної культури триєдину мету занять (пізнати, розвинути, виховати), де були б враховані аспекти формування/виховання моральної, духовної культури, не виявили.

Отже, аналіз нормативних документів засвідчує, що комплекс навчальних дисциплін не передбачає системної роботи з формування моральної культури майбутніх фахівців ЦЗ у ВНЗ, а також не забезпечує достатнього рівня обізнаності студентів у сфері моралі.

Для того, щоб визначити рівень сформованості моральної культури у майбутніх бакалаврів ЦЗ та підб-

рати правильні форми і засоби для подальшої роботи, ми провели анкетування. Опитувальники та анкети ми ретельно вибирали та створювали нові, враховуючи сферу, у якій працюватимуть майбутні фахівці, їх вікові, психологічні та індивідуальні особливості.

Важливо, щоб підхід до кожного майбутнього фахівця ЦЗ був таким, який враховує особливості його типу. Першим кроком у дослідженні особистостей майбутніх рятувальників було визначення самооцінки. Самооцінка особистості – результат оцінювання людиною своїх рис, діяльності, оцінювання своєї особи іншими людьми. Як вважає А. Снісаренко, самооцінка є «своєрідним стрижнем навколо якого зосереджені й інші елементи, що забезпечують ефективність професійної діяльності» [8, с. 230-233].

Правильна самооцінка допоможе ствердити себе як члена суспільства в очах інших і у своїй власній думці, знайти своє місце в житті, регулювати поведінку, налагодити стосунки з оточенням; передбачає рефлексію своїх вчинків, думок. Рівень самооцінки зумовлює багато виявів людської поведінки. Нам імпонує думка А. Самонова про те, що самооцінка виступає фундаментом, від якого залежить те, як рятувальник буде поводитися в екстремальних ситуаціях, справлятися з професійними обов'язками, як буде переживати невдачі й чи зробить з цього правильні висновки [6].

Для з'ясування, в яких межах знаходиться r – коефіцієнт кореляції (показник рівня самооцінки особистості), що виражає характер і міцність зв'язку між ставленням людини до моральної культури та самооцінкою цієї моральної культури у самої себе, ми застосували опитувальник для визначення самооцінки особистості та отримали такі результати:

- 66% – низький рівень.

Така самооцінка порушує процес саморегуляції, спотворює самоконтроль. Майбутні фахівці ЦЗ повинні звернути увагу на цю проблему, оскільки низький рівень самооцінки є причиною конфліктів. Це заважатиме співпраці з колегами, моральному та професійному розвитку, адже такі люди вимогливі до себе та інших, не вибачають жодного свого промаху чи помилки, схильні постійно підкреслювати недоліки інших; часто ображаються, є нерішучими.

- 27,7% – адекватний рівень.

Працівник служби ЦЗ реально оцінює навколишній світ. Він правильно зіставляє свої можливості і досягнення, критично ставиться до себе, намагається ставити перед собою досяжні цілі. Легко знаходить спільну мову з колегами, швидко адаптується в різних умовах, що є важливим для цієї професії.

- 8,3% - високий рівень.

Люди із завищеною самооцінкою часто конфліктують, найчастіше через їх зневажливе ставлення до інших. Оскільки фахівці ЦЗ щодня працюють з людьми, варто звернути увагу на неприпустимі прояви емоцій, бажання: необґрунтовані висловлення, нетерпимість до чужої думки, зарозумілість і зазнайство, бажання посідати тільки перші позиції.

Визначення рівня самооцінки фахівців ЦЗ, на нашу думку, є надзвичайно важливим етапом дослідження, оскільки він відображає здатність людини до самовдосконалення, особистісного та професійного росту.

Щодня рятувальники повинні приймати та викону-

вати складні рішення і завдання в екстремальних умовах, не боячись взяти на себе відповідальність (за О. В. Дишкант – «схильність до ризику»). Їх діяльність завжди супроводжується стресогенними чинниками, які негативно впливають на їх особистість. Це вимагає мобілізації адаптивних здібностей фахівців ЦЗ, «недостатній розвиток яких може призвести до посттравматичного стресу, адаптаційного розладу особистості або ж до дезадаптивних, деструктивних форм кризового реагування» [5, с. 243]. З огляду на це, ми провели опитування серед курсантів для визначення рівня реактивної та особистісної тривожності.

Реактивна тривожність (РТ) – це стан, який характеризує ступінь занепокоєння, турботи, емоційної напруги та розвивається в конкретній стресовій ситуації («Як я почувуюся зараз»).

Особистісна тривожність (ОТ) – це відносно стійка індивідуальна риса особистості, яка характеризує ступінь її занепокоєння, турботи, емоційної напруги внаслідок дії різних стресових факторів («Як я почувуюся зазвичай») [9].

За основу ми взяли опитувальник Ч. Спілбергера-Ханіна. Отримали такі результати (див. табл. 1, 2)

Таблиця 1. Кількісні показники рівнів реактивної тривожності (РТ)

Рівень переживань	Кількість курсантів	
	В абсолютних показниках	У %
Високий	51	44,3
Середній	38	33
Низький	26	22,7
Усього	115	100

Таблиця 2. Кількісні показники рівнів особистісної тривожності (ОТ)

Рівень переживань	Кількість курсантів	
	В абсолютних показниках	У %
Високий	27	23,5
Середній	64	55,6
Низький	24	20,9
Усього	115	100

Вірогідно не можна заперечувати той факт, що тривожність є природною особливістю продуктивної активності людини, проте високий рівень свідчить про неадаптивну поведінку. Результат опитування засвідчив, що у більшості респондентів переважає високий рівень реактивної тривожності (44,3%). У таких курсантів треба розвивати почуття впевненості та самовпевненості, оскільки їхня тривожність може негативно вплинути не лише на стан навчання, а й на майбутню професійну діяльність. Серед рівнів особистісної тривоги переважає середній (55,6%).

Отже, майбутні фахівці ЦЗ повинні володіти якомога низьким рівнем тривожності, оскільки високий рівень має негативний вплив на самооцінку, рішучість, впевненість, комунікабельність тощо.

Ще однією соціально-психологічною рисою, якою повинні належним чином володіти рятувальники, є емпатія (співпереживання). Емпатія визначає ставлення до іншої людини. Підтримка, допомога, опіка, яку надають щодня фахівці ЦЗ, неможливі без гуманного ставлення до людини, її особистісних потреб і

проблем. Якщо ця риса не розвинена в рятувальника, то в нього виникає стан байдужості до страждань інших, що має негативні наслідки як для фахівця ЦЗ, так і для потерпілих.

Результат дослідження (Опитувальник І. М. Юсупова) засвідчив, що в респондентів переважає нормальний рівень емпатії, властивий переважній більшості людей (51,9% – 1 курс, 65,1% – 2 курс, 44,3% – 3 курс). Такі люди в міжособистісних стосунках більш схильні судити інших за вчинками, ніж довіряти особистим враженням. Їм властиві емоційні прояви, але здебільшого залишаються під самоконтролем. У спілкуванні уважні, але при зайвому впливі почуттів співрозмовника втрачають терпіння. Це досить хороший показник як для майбутніх фахівців саме цієї професії.

Особливості мотивації фахівців ЦЗ до морального вдосконалення певною мірою залежить від вольової регуляції. Волю ми трактуємо як своєрідне зусилля, внутрішнє напруження, яке переживає індивід, щоб перебороти внутрішні та зовнішні труднощі на шляху досягнення поставлених цілей. У психології це поняття визначають як психічну функцію, яка полягає в здатності індивіда до свідомого управління своєю психікою і вчинками [2].

У процесі дослідження теми формування моральної культури виникає проблема свідомого сприйняття особистістю певних моральних норм, що має ґрунтуватися на основі вольового спонування. Моральний вчинок, який здійснює фахівець, повинен набувати вигляду звички і характеризуватися ознаками, які відповідають бажанню. Чим більше розвинена воля, тим вищий рівень морального розвитку. Такі люди постійно працюють над собою і вдосконалюються, поступово перемагаючи свої недоліки й усуваючи слабкі сторони. Для дослідження рівня сформованості волі ми провели відповідне опитування і виявили, що у 2,2% опитаних діагностується слабкість волі. Людина, як правило, виконує те, що легше і цікавіше. Часте невиконання обов'язків спричиняє непорозуміння з оточенням, що можна пояснити не лише слабкістю волі, а також егоїзмом. У 30,8% респондентів зафіксовано середній рівень розвитку волі. Здебільшого така людина схильна до подолання перешкод, проте є ситуації уникнення труднощів. Відсутня ініціативність у роботі, хоча, якщо необхідно, доручену справу виконає. Високий рівень розвитку волі виявила більшість опитаних, а саме 67%. Представники такої категорії людей роботу виконують відповідально, ініціативно, а головне для фахівців ЦЗ – сміливо.

Успішність роботи працівників сфери ДСНС та результативність виконання ними службових завдань залежать від їх особистих та професійних рис. Професійна придатність фахівців ЦЗ відбиває реальний рівень розвитку професійно важливих рис для їхньої діяльності, які формуються й проявляються на етапах життєвого і професійного шляху. Ми провели анкетування щодо визначення ступеня важливості кожної із професійно значущих рис фахівців ЦЗ.

Респонденти 1 курсу вважають, що найбільш значущими рисами фахівців ЦЗ є оперативне мислення (75,68%) та сміливість (70,27%), респонденти 4 курсу – швидке орієнтування в ситуації (75%) і честь

(73,08%). У переліку були моральні риси (гуманізм, честь, совість, доброта тощо), які, як ми вважаємо, поєднують загальнолюдські моральні чесноти особистості та вузькопрофесійні риси.

Перебування в соціумі передбачає контакт та взаємодію конкретних особистостей, тому формування моральної культури характеризується і психологічною складовою. Для діагностування психологічних чинників, які впливають на формування моральної культури майбутніх фахівців ЦЗ, ми провели авторський тест-опитувальник, за допомогою якого з'ясували, що моральна культура у більшості опитаних займає вагоме місце у житті («Чи є внутрішньою потребою для Вас моральна культура?» 65,7% – 1 курс, 59,2% – 4; «Чи достатньо Ви користуєтеся пошуковою активністю для набуття моральної культури?» – 62,8%, 61,4% відповідно; «Чи завжди Ви виявляєте спрямованість у набутті моральної культури?» – 64,6%, 42,6% – менша частина відсотків свідчить про те, що респонденти 4 курсу свідомо не виявляють спрямованість у набутті моральної культури, оскільки знають, що вона має бути їх життєвим смыслом (54,9%), але у житті не керуються цим принципом).

Більшість опитаних відповіли, що на набуття ними моральної культури впливає середовище: особистісна взаємодія (77,4%, 83,7% відповідно); групова динаміка (61,2%, 72,7%); групова поведінка (58,1%, 72,7%). Результати вважаємо правдивими, оскільки тільки 29% на 1 курсі та 10,8% на 4 курсі вважають себе ізольованими в колективі. Відповідь «так» на питання «Чи користуєтеся Ви засобами комунікації для підвищення рівня моральної культури?» дали 58,1%, 44,6% відповідно, що свідчить про важливість дослідження, яке орієнтоване на розв'язання проблеми формування моральної культури.

Інтерпретувачи дані опитування, ми можемо стверджувати, що проблема формування моральної культури для майбутніх фахівців ЦЗ є актуальною, оскільки вважають моральну культуру необхідною для особистісного розвитку та професійної діяльності:

самозростання у моральній культурі (64,6 74,1); сприяє самоактуалізації (67,8%, 68,4%); допомагає в процесі подолання ризиків (74,2%, 79,6%); сприяє подоланню страху у надзвичайних ситуаціях (67,8%, 72,4%).

Моральне формування особистості відбувається в процесі виховання та навчання, озброюючи людину знаннями, вміннями, навичками, розвиває пізнавальні здібності тощо. Ми провели опитування для визначення важливості знань у галузі моральної культури особистості у їхній професійній діяльності.

Результати дослідження засвідчили, що найважливішими знаннями у галузі моральної культури респонденти вважають повагу (89,7%). З невеликою різницею виокремлюють відповідальність (87,4%), справедливість, чесність, свободу (86,8%, 86,6%, 86% відповідно), обов'язок, совість (85,8%, 85,4% відповідно).

Формування моральної культури стає можливим лише тоді, якщо поєднується знаннями у сфері моралі та вмінням користуватися набутими знаннями, оскільки моральна свідомість повинна спиратися не лише на аргументи розуму, а й на силу почуттів, волі. Саме почуття людини, відшліфовані моральністю, є переходом морально-етичних знань у моральні вчинки.

Висновки. Отже, можемо зробити висновок, що проблемам формування моральної культури у Львівському державному університеті безпеки життєдіяльності, Черкаському інституті пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля, Національному університеті цивільного захисту України. приділяють незначну кількість часу, про що свідчать результати проаналізованих нормативних документів, які визначають зміст освіти майбутніх фахівців ЦЗ. Оскільки дані опитування показали, що рівень бажання та схильності до набуття моральної культури у майбутніх фахівців ЦЗ досить високий, вважаємо за необхідне оновити навчальні та робочі програми у ВНЗ, де буде врахована триєдина мета, впроваджувати все більше методів, які були б спрямовані на ефективне розв'язання завдань формування моральної культури як в урочний, так і позаурочний час.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вовк Н. П., Кришталь Т. М. Моральне самовдосконалення особистості фахівця служби цивільного захисту шляхом розвитку рефлексивних умінь під час навчання у ВНЗ ДСНС України // Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України, Серія: Педагогічні та психологічні науки, Черкаси, № 1(74). – 2015, с. 51-69.
2. Воля [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Воля_\(психологія\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Воля_(психологія))
3. Дишкант О. В. Особливості самооцінки рятувальників в залежності від їх рівня схильності до ризику // Науковий вісник Мукачівського державного університету, 2015, Серія: Педагогіка та психологія. – Вип. 1, с. 143-147.
4. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
5. Кузнєцова О. В. Адаптивність особистості як чинник професійної надійності у представників екстремальних видів діяльності // Наука і освіта, №7, 2013. – с. 243-247.
6. Самонов А. П. Психология для пожарных. Психологические основы подготовки пожарных деятельности в экстремальных условиях / А. П. Самонов. – Пермь : Звезда, 1999. – 600 с.
7. Словник української мови: в 11 т. / [ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К.: Наукова думка, 1970 – 1980. – Т. 1: А – В [ред. П. Й. Горещький, А. А. Бурачок, Г. М. Гнатюк, Н. І. Швидка]. – К.: Наукова думка, 1970. – 799 с.
8. Снісаренко А. Г. Самооцінка як чинник, що визначає успішність професійної діяльності начальника караулу оперативно-рятувальної служби цивільного захисту МНС України / А. Г. Снісаренко // Успішність особистості: потенціал та обмеження: тези доповідей Міжнар. наук.-практич. конференції. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – С. 230-233.
9. Практическая психодиагностика: методики и тесты: учеб. пособ. / ред. сост. Д. Я. Райгородский. – Самара: узд. Дом «БАХРАХ-М», 2002. – 666 с.
10. Цивільне право України. Загальна частина. Підручник / за ред. О.В. Дзери, вид. третє. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 976 с. – Режим доступу: <http://westudents.com.ua/knigi/478-tsvivlne-pravo-ukrani-dzera-ov.html>
11. Юсупов И. М. Вчувствование, проникновение, понимание / И. М. Юсупов. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1993. – 214 с.

REFERENCES

1. Vovk N. P., Kryshchal T. M. Moral Self-Improvement of Civil Protection Service Specialist through Reflexive Skills Development during Training in Higher Educational Institutions by State Service of Emergency Situations of Ukraine // Collection of scientific notes of the National academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Series: Pedagogical and Psychological Sciences, Cherkasy, № 1(74). – 2015, p. 51-69.
2. Volya, Retrieved from: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Воля_\(психологія\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Воля_(психологія))
3. Dishkant O. V. Features of self-governmental self-employees in dependence from their level to risk-efficiency // Scientific bulletin of Mukachevo State University, 2015, Series: Pedagogy and Psychology. – Issue 1, p. 143-147.
4. Konstytutsiia Ukrainy (Constitution of Ukraine), Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
5. Kuznetsova O. V. Personality's adaptability as a professional reliability factor of representatives of extreme activity // Science and education, №7, 2013. – p. 243-247.
6. Samonov A. P. Psikhologiiia dlia pozharnykh. Psikhologicheskie osnovi podgotovki pozharnykh deyatelnosti v ekstremalnykh usloviakh (Psychology for firefighters. Psychological basis for training firefighting activities in extreme conditions) / A. P. Samonov. – Perm: Zvezda, 1999. – 600 s.
7. Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 t. / [red. koleh. I. K. Bilodid (holova) ta in.]. – K.: Naukova dumka, 1970 – 1980. – T. 1: A – V [red. P. Y. Horetskyi, A. A. Buriachok, H. M. Hnatiuk, N. I. Shvydka]. – K.: Naukova dumka, 1970. – 799 s.
8. Snisarenko A. G. Professiogaphic Analysis of Activities of Chiefs of Guards of Operatively-Rescue Service of Civil Defense of MOE of Ukraine / A. G. Snisarenko // The success of an individual: potential and limitations: Abstracts of International reports. practical sciences. Conferences. – K.: National Academy of Sciences of Ukraine named after M. P. Dragomanova, 2010. – P. 230-233.
9. Prakticheskaia psikhodiagnostika: metodiki i testy: ucheb. posob. / red. sost. D. YA. Raygorodskii. – Samara: uzd. Dom «BAKHRAKH-M», 2002. – 666 s.
10. Tsyvilne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna. Pidruchnyk / za red. O.V. Dzery, vyd. trete. – K.: Yurinkom Inter, 2010. – 976 s. – Retrieved from: <http://westudents.com.ua/knigi/478-tsyvilne-pravo-ukrani-dzera-ov.html>
11. Yusupov I. M. Vchuvstvovaniie, proniknoveniie, ponimaniie (Empathy, penetration, understanding) / I. M. Yusupov. – Kazan: Izd-vo Kazan. un-ta, 1993. – 214 s.

Current state and diagnostics of the formation of moral culture in the future bachelors of civil protection

N. O. Oleksiienko

Abstract. In the article under consideration the current state of research in the problems of formation of moral culture. Analyzes regulations that determine the content of education of future specialists of civil protection, namely jobs and Initial programs in higher education. A confirmatory experiment has been carried out, during which the level of formation of moral culture among future specialists of civil protection is determined. Conducted and interpreted polls and surveys to determine the level of self-esteem, reactive and personal anxiety, empathy, volitional regulation, the degree of importance of professionally important features of civil protection experts, psychological factors that influence the formation of moral culture etc.

Keywords: moral culture, civil protection, development, self-esteem, empathy, level of formation of moral culture, civil protection expert.

Современное состояние и диагностика сформированности нравственной культуры в будущих бакалавров гражданской защиты

Н. А. Алексеенко

Аннотация. В статье рассматривается современное состояние исследования проблем формирования нравственной культуры. Проанализированы нормативные документы, определяющие содержание образования будущих специалистов гражданской защиты, а именно рабочие и учебные программы высших учебных заведений. Осуществлен констатирующий эксперимент, в ходе которого определен уровень сформированности нравственной культуры у будущих специалистов гражданской защиты. Проведены и интерпретированы опросы и анкетирование на определение уровня самооценки, реактивной и личностной тревожности, эмпатии, волевой регуляции, степени важности профессионально значимых черт специалистов гражданской защиты, психологических факторов, влияющих на формирование нравственной культуры и др.

Ключевые слова: нравственная культура, гражданская защита, формирование, самооценка, эмпатия, уровень сформированности нравственной культуры, специалист гражданской защиты.